

İMAMOĞLU, Hüseyin Vehbi (2014). “Mevlana ve İslam Tasavvuf Düşüncesinde Birlikte Yaşama Tecrübesi İle Savaş ve Barış Öğretisi”. *Türk Dünyası Bilgeler Zirvesi: Gönül Sultanları Buluşması. 26-28 Mayıs 2014. Eskişehir 2013 Türk Dünyası Kültür Başkenti Ajansı (TDKB). Eskişehir, ss. 381-397* (<http://bilgelerzirvesi.org>).

Hüseyin Vehbi İMAMOĞLU*

MEVLANA VE İSLAM TASAVVUF DÜŞÜNÇESİNDE BİRLİKTE YAŞAMA TECRÜBESİ İLE SAVAŞ VE BARİŞ ÖĞRETİSİ

Giriş

Temelde Allah'ın rızasını kazanmak ve Ona ulaşmak için insanın kendi kendini terbiye etmesini öngören bir düşünce sistemi olan tasavvuf, kaynak olarak Kur'an-ı Kerim ve Hz. Peygamber'in sünnetini alır. Bu doğrultuda insanın manevi varlığını hedef alan ve aslen insanın iç yaşantısıyla ilgili görülerek, kendine has bir terminoloji geliştirmiş ve bir düşünce ekolü haline gelmiştir.

Tasavvuf kavramı her ne kadar insanın iç dünyasıyla ilgili ve sadece kişinin kendisini ilgilendiren bir niteliğe sahip olsa da, gelenek içerisinde inzivaya çekilerek toplumdaki uzaklaşmak hoş görülmemiştir. Aksine toplumsal bir varlık olan insanı, diğer insanlarla bir arada yaşamaya sevk eden bir yapıya bürünmüştür. Nitekim Kur'an-ı Kerim ve hadis-i şerif içeriklerinde de toplum hayatından uzaklaşmış bir insan modeli öngörülmez. Örneğin, Kur'an-ı Kerim'de; “Allah'ın sana verdiği nimetlerle (onun yolunda koymuş olduğu kurallar doğrultusunda harcayarak) ahiret yurdunu gözet; ama dünyadan da nasibini unutma. Allah'ın sana yaptığı iyilik gibi sen de başkalarına iyilikte bulun. Yeryüzünde bozgunculuk çıkarma; çünkü Allah bozguncuları sevmez.” buyurulmuştur. Böylece tasavvuf düşüncesi, bir arada yaşama tecrübesini en güzel şekilde tavsiye eden bir öğretidir. Bu öğretilerde kişinin sahip olduğu inancı bir başkasına dayatmadan veya onun düşüncesini değiştirmek için baskı veya herhangi başka bir şekilde mücadele etme eğilimine girmeden yaşamak öngörülür. Bu tip bir yaşam tarzı beraberinde diğer insanlara

* Yrd. Doç. Dr. Sinop Üniversitesi.

ve düşüncelerine saygı gösterilmesini gerektirir ki, gerek güncel dinsel diyalog veya dinsel çoğulculuk kavramlarını gerekse de toplumsal ve milletler arası barış düşüncesini güçlendiren bir özellik içerir. Nihayetinde tasavvufi düşünce, diyalog ve dinsel çoğulculuk kavramlarında olduğu gibi teoriden çok pratiğe önem veren ve dar kalıplı iddiaları hoş görmez.

İslam Dininde ise, tevhid anlayışı çerçevesinde evrenin bir tek Yaratıcısı olduğu ve bu Yaratıcının da her şeyin en iyisini, en güzelini ve en doğrusunu bildiği ve her zaman bileceği anlayışıyla insanların hangi dine inanırsa inansın, ortak olan Allah'ın varlığı ve birliği noktasında toplanmaları ister. Dolayısıyla her şeyden önce insanlar, kul olarak yaratılış açısından ve Yaratıcı karşısında eşit kabul edilir. İslam Dini, insanları yalnızca Allah'a ve Peygamber olarak Hz. Muhammed'e inanan ve inanmayan olarak iki gruba ayırır. Bu ayırımı İslam'a olan mensubiyet açısından ve herhangi bir şekilde aşığılama içermez.

Birlikte yaşama tecrübesi fikri etrafında İslam düşüncesi inceleneceği zaman, ilk ve en önemli olarak Hz. Peygamber'i ve dönemine bakmak gerekir. Hz. Peygamber'i anlamadan İslam'ı tam anlamıyla anlamak mümkün değildir. Bu nedenle önce İslam'da savaş ve barış kavramlarına değinilerek, Hz. Peygamber'in bu kavramlara nasıl baktığı ve hayatı boyunca gayr-i müslimlerle ne gibi ilişkiler kurduğu incelenecektir.

İslam'ın ve Hz. Peygamber'in uygulamalarına baktıktan sonra, kısaca Mevlana'nın hayatı ve İslam tasavvuf düşüncesinde birlikte yaşama tecrübesiyle ilgili olan görüşlerine yer verilecektir. Temel hareket noktası ise, Mevlana'nın farklı dinlere ve din mensuplarına yaklaşımına esas oluşturan kaynakların ne olduğuna cevap vermektir. Bu anlamda Kur'an'dan ve Hz. Peygamberin uygulamalarından ilham alan Mevlana'nın, diğer dinlere yönelik tutum ve yaklaşımı konu edilecektir. Ayrıca Mevlana'nın diğer dinlere yaklaşımının temel alt yapısını oluşturan tasavvuf kavramına değinilecek ve İslam tasavvuf düşüncesinin konuyla ilgili yaklaşımı değerlendirilecektir.

H.z.Peygamber ve Kur'an Öğretisinde Savaş ve Barış

H.z. Peygamber'in ilk dönemi olan Mekke dönemi, İslam'ın oluşum aşaması ve var olma savaşı verdiği yıllardır. Bu nedenle İslam'ın bu yılları her yeni oluşumun olduğu gibi kendine has özellikleri olan ve nispeten zayıf olduğu dönemdir. Bu dönemden hareketle İslam'ın iki farklı yönünün olduğunu söyleyenler olmuştur.

Yani İslam'ın zayıf olduğu dönem ve İslam'ın güçlü olduğu dönem... Oysa bir dinin belli bir dönem bir düşüncüyü savunup daha sonra bundan vazgeçmesi söz konusu olamaz. Bu bir çelişkidir ve İlahi bir dinin içeriğine dâhil edilemez. Mekke devrinde İslam'ın daha çok Allah'a iman başta olmak üzere, diğer iman esasları üzerinde durduğu görülür. Burada hedef bir inananlar topluluğu oluşturmaktır. Dine hazırlık safhası olarak da nitelendirilebilecek bu dönem, cahiliye düzenine bir başkaldırı ve mevcut anlayışa bir reddiye olarak da değerlendirilebilir. Bu nedenle İslam'ın bu dönemde mücadelesi, fikir ve düşünce planında olmuştur. Hatta İslam taraftarları en çok bu dönemde sıkıntılarla karşılaşmış ve çeşitli tehdit ve baskılara maruz kalmışlardır. Bu dönem içerisinde gerçekleşen önemli olaylardan biri olan Habeşistan'a hicret meselesi ayrıca incelenebilir. Zira sadece bu konunun putperest Arap dünyasındaki yankısını ve karşılığında Arapların tutumlarını görmek, İslam'ın bu dönemde takip ettiği siyasetin ve içeriğinin neden ve niçinliğini ortaya koyabilir. Müslümanlar Habeşistan'a Hz. Peygamber'in izin ve onayıyla hicret ettiklerinde ki, bu zorunlu bir göç olmuştur, hemen putperest Araplar arkalarından bir heyet göndererek onları geri getirtmek istemişlerdir. Çünkü Müslümanların gittikleri yerde güçlenme ve geri dönerek kendi menfaatlerine zarar verme ihtimali ve endişesi vardır. Bu nedenle son derece diplomatik bir üslupla gönderilen heyetin sözcüsü şöyle demiştir:

Ey Hükümdar! Bizim içimizden bazı boş kafalı gençler senin ülkeneye sığınmış bulunuyor. Onlar milletinin dinini terk ettiler ve seninkine de asla girmediler. Aksine bizim için de senin için de meçhul olan yepyeni bir din icad ettiler. Ana-babaları, akrabaları ve amcalarından ileri gelen birçok büyük zevat, bu mültecilerin kusur ve noksanlarını herkesten iyi bilen kimseler olarak onların bu ülkeden çıkarılıp sürülmelerini senden istemek üzere bizi göndermiş bulunuyorlar.³⁷¹

Görüldüğü üzere Müslümanların Mekke'nin dışına çıkmasına bile izin verilmek istenmemiştir. Bu hareket İslam'ın var olmasını ve yayılmasını engelleme girişimi olarak değerlendirilebilir. İfadelerden anlaşıldığı kadarıyla ustaca şöyle denmektedir: *Şayet bu kişiler doğru yoldaysalar onlardan istifade etmeye en layık biziz. Yok eğer yanlış yoldaysalar, onları cezalandırması gereken yine biziz. Dolayısıyla onları bize geri verin.* Bu nedenle bu yıllar açıkça İslam'ın var olma

³⁷¹ Muhammed Hamidullah, *İslam Peygamberi*, Çev.: Salih Tuğ, 5. Baskı, İrfan Yayıncılık, İstanbul, 1993, c. 1, s. 298.

savaşı verdiği yıllar olarak nitelendirilebilir. Öyleyse İslam'ın bu yıllardaki söylemini değerlendirirken bu noktayı gözden kaçırmamak gerekir. Bu dönemle ilgili olarak İslam'ın inananlara yönelik, inkâr, inat ve düşmanlıklarını da göz önünde bulundurduğu “*sizin dininiz size benim dinim bana*” mealindeki ayetle biten Kâfirûn Sûresi dikkati çeker. Yine bu dönemle ilgili olarak Hz. Peygamber'in sabırlı, anlayışlı, yumuşak sözlü ve her şeye rağmen inanmadıkları için üzüntülü olduğu ifade edilir. Hz. Peygamber'in üslûbu hakkında Kur'an'da şu ifadelere yer verilir:

Allah'ın rahmeti sayesinde sen onlara yumuşak davrandın. Eğer kaba ve katı yürekli olsaydın, onlar senin etrafından dağılıp giderlerdi. Öyle ise onları affet ve onlar için mağfret dile. (Yapacağın) iş hakkında onlarla müşaverede bulun. Karar verince de Allah'a tevekkül et. Çünkü Allah tevekkül edenleri sever.³⁷²

Sen emrolunduğun şeyi açıkça söyle³⁷³

Hikmetle ve güzel öğütle Rabbinin yoluna davet et ve onlarla en güzel şekilde mücadele et.³⁷⁴

Yukarıdaki ayetlerden anlaşıldığı kadarıyla, Hz. Peygamber açık sözlü ve muhatabını incitmeyecek bir tarza sahiptir.

Hz. Peygamber'in Medine dönemi ise, Mekke döneminin sözünü ettiğimiz zorluklarından dolayı zorunlu bir göç olarak kabul edebileceğimiz için anlayışın hangi doğrultuda geliştiğini göstermesi bakımından önemlidir. Hz. Peygamber Medine'ye gelir gelmez burada İslam Devleti'nin temellerini attı. Medine Sözleşmesi olarak tarihe geçen yazılı antlaşma, aynı zamanda Hz. Peygamber'in Müslümanların dışındaki topluluklarla olan ilişkilerinin mahiyetini açıklıyordu. Buna göre antlaşmaya imza koyan Müslüman, Yahudi, Hıristiyan, Medine'nin yerli Arapları ve diğerleri barış esasına dayalı olarak çok uluslu dini konfederasyon diyebileceğimiz bir oluşuma evet demişlerdir.³⁷⁵ Bunun anlamı Hz. Peygamber'in öncülüğünde İslam, insanların din veya ırk farkı gözetmeksizin bir arada barış içinde yaşamalarına imkân tanımaktadır. Bundan sonra İslam dini kendini tanıtmaya maksadıyla girişimlerine devam etmiştir. İlk olarak çevre kabilelere ve büyük devletlere İslam'a davet mektupları yollanmıştır. Davet mektubunun varlığı, İslam'ın kendini diplomatik yollarla ve yine barış esasına dayalı olarak tanıttığı izlenimini

³⁷² Kur'an, *Tâhâ*, 20/43-44.

³⁷³ Kur'an, *Hicr*, 15/94.

³⁷⁴ Kur'an, *Nahl*, 16/125.

³⁷⁵ Hamidullah, *a.g.e.*, c. 1, ss. 197-198.

vermektedir. Ki gayr-i müslimler, İslam'ın Medine dönemiyle birlikte yumuşak tutumundan ve hoşgörüye dayalı davetinden vazgeçtiğini ileri sürmektedirler. Oysa Hz. Peygamber, asıl bu dönemde davetini resmi yollarla ve aralıksız olarak sürdürme eğilimindedir. İslam tarihine bakıldığında, civar kabilelerin birçoğuyla bu yollarla antlaşma sağlandığı görülür. Yine dönemin özellikleri incelendiğinde görülecektir ki, Arap Yarımadasında var olmanın en önemli yollarından biri, düşmanın şerrinden bir şekilde emin olmaktır. Bunun için bazen savaş son seçenek halini almıştır ve bu durum hiç de yadırganmamıştır. Çünkü Arap Yarımadasında sözü edilebilecek bir siyasi otorite ve düzen yoktur; dolayısıyla belli bir kanun çerçevesinde hareket edilmemektedir. Ancak bu düzensiz düzen içinde dahi İslam, savaşız antlaşma yolunu seçmiş ve bugünkü anlamda barışçı bir dış politika izlemeyi tercih etmiştir.

Putperest Arapların tutumuna gelince, tıpkı Mekke döneminde Habeşistan'a hicret hadisesi sırasında yaşananlar gibi, düşmanca ve İslam'ın varlığını ortadan kaldırmaya yönelik şiddeti daha da artan bir politika izlemeyi yeğlemişlerdir. Hatta Hz. Peygamber'in hicreti sırasında onu takip ederek öldürmeyi düşünmüşler; ancak başarılı olamayınca geri dönerek topyekün bir saldırı planı hazırlamayı kararlaştırmışlardır.

İslam'ın ilk savaşlarının ayrı ayrı incelenmesi de gerekir. Çünkü bu savaşların her birinin nedeni diğerinden farklıdır. Aslen burada birkaç yorum yapılabilir: Bunlardan birincisi, İslam'ın savaşı başlatan taraf olmama isteğidir. Zira Hz. Peygamber, kendisine “*savaşâlim*” diye gelen Müslümanlara onay vermekte tereddüt etmiş ve hatta vermek istememiştir. Ancak vaziyetin savaşı zorunlu kılmasının ardından, Allah'ın da ancak Kur'an ayetiyle izin vermesinden sonra savaşmaya karar vermiştir. Bu nokta özellikle dikkatten kaçmaktadır; çünkü İslam'ın ilk defa Medine döneminde savaşmaya başlaması, güçlenmesine ve bu güç dolayısıyla zor kullanmayı tercih etmesine kanıt olarak sunulur. Bundan başka diğer savaşlar, kendisinden önceki savaşın intikamını alma düşüncesine paralel olarak, putperest Arapların başlatıcı olduğu savaşlardır. Dolayısıyla bunlarda da İslam'ın zor kullanma ve hatta savaşma arzu ve isteğinde olduğu sonucu çıkartılamaz. Öte yandan Kur'an'da bu doğrultuda yer alan ayetlerde devamlı surette şu vurgulara yer verilir: “*Allah yolunda savaşın*”, “*Haksızlık ortadan kalkıncaya ve Allah'ın dini üstün oluncaya kadar savaşın*”. Bu ve benzeri örnekler çoğaltılabilir. Burada önemli olan vurgunun iki noktada toplanmasıdır.

Bunlardan birincisi, savaşın Allah adına yapılması; ikincisi belli bir noktaya kadar yapılması. Dolayısıyla keyfe mahal bir savaş yoktur; bir çıkar için ise asla yapılmamıştır. İslam'ın ilk savaşları, zorunlu şartlar dâhilinde, oluşum aşamasında olan bir dinin korunmasına yönelik mücadeleler olarak yorumlanmalıdır.

İlerleyen yıllarda yapılan savaşlarla ilgili olarak tartışma haliyle devam etmektedir. Ancak tabiatıyla farklılıklar vardır. Çünkü şartlar değişmiştir ve amaç farklıdır. Bu nedenle ilk olarak İslam dünyasında “fetih (Çoğulu: Fütuhat)” olarak isimlendirilen savaşların incelenmesi gerekir. Burada sorulması gereken sorular, adı ne olursa olsun, yapılanlar savaş mıdır? Başlatıcısı Müslümanlar mıdır? Hangi amaçlarla yapılmışlardır? Sonuçları neler olmuştur?

Fetih kelime anlamı olarak açmak, göstermek, başlatmak gibi anlamlara gelmektedir. Ancak neden İslam dünyasında savaş için harp yerine fetih kelimesi kullanılmıştır? Oysa silahlı mücadelenin Arapçadaki karşılığı harptir. Ancak özellikle bu kelimenin kullanılmasından kaçınılmıştır. Bu noktada fetihle ne demek istendiği ortaya konulmalıdır. Fetih, en genel anlamda, İslam'ı bütün dünyaya yaymak ve bu meyanda tanıtmak manasına gelir. Ancak burada İslam'ı zorla veya kılıç yoluyla kabul ettirmek anlamı yoktur. Bu konuda İslam'ın ayet ve hadislerine yansıyan ve prensip olarak kabul edilen birçok ilke kanıt olarak sıralanabilir. Dolayısıyla “*İslam kılıç zoruyla yayılmıştır*” iddiası, kabul edilmez. Diğer taraftan herhangi bir şey zorla kabul ettirilmeye çalışıldığı yerde başarı sağlanamaz. Çünkü baskının olduğu yerde tepki vardır. İslam bir din olarak ilkin inançla alakalıdır. İnanç ise özgür iradeye bağlı bir kabuldür. Eğer bir kişi baskı altında bir şeye inanmaya zorlanıyorsa, bu ancak sözde kalır. Ve baskı ortadan kalktığı anda hemen inkâra dönüşür. İnsan psikolojisinin bir gereği olarak, eğer bir şey yapılmak isteniyorsa, önce o şeyin sevdirmesi gerekir. Ancak ondan sonra istenen hedef sağlanmış olur. İslam tarihine bakıldığında, İslam'a sonradan girenlerin İslam için çok daha mücadeleci ve fedakâr davrandıkları dikkat çeker. Şayet bir zorlama söz konusu olsaydı, İslam için mücadele etme yerine, İslam aleyhine girişimler söz konusu olurdu. İslam'ın en faal durumda olduğu dönemlerde, İslam'a giriş oranının, İslam nispeten daha zayıf olduğu döneme göre az olduğu gözlemlenmiştir. Buna göre İslam'ın güçlü olduğu dönemde yapılan fetih hareketleriyle İslamlaşma arasında zorunlu bir bağ kurulamaz. Müslüman olanların daha çok İslam'ın engin hoşgörü ve akla uygunluğu dolayısıyla İslam'ı seçtikleri söylenebilir. Yine İslam'ın konuya yaklaşımını ifade eden şu

ayetlerden de anlaşılacağı üzere İslam, zorla veya baskı altında yapılan imanın yeterli ve makbul olamayacağını ortaya koymaktadır. İlgili ayetlerden birkaçı şunlardır:

Dinde zorlama yoktur. Artık doğrulukla eğrilik birbirinden ayrılmıştır.³⁷⁶

Bedeviler inandık derler. De ki: ‘Siz iman etmediniz, ama İslam olduk deyin’...³⁷⁷

İsrailoğullarını denizden geçirdik, Firavun ve askerleri haksızlık ve düşmanlıkla ardlarına düştüler. Firavun boğulacağı anda: ‘İsrailoğullarının inandığından başka Tanrı olmadığına inandım, artık ben ona teslim olanlardanım’ dedi. Ona: ‘Şimdi mi inandın? Daha önce başkaldırmış ve bozgunculuk etmiştin’ dendi.³⁷⁸

Bu ve benzeri ayetlerde, İslam’ın insanların “*inandık*”, “*iman ettik*” tarzındaki söylemlerinin kalben olmadığı takdirde, bir anlam taşımayacağı vurgusu vardır. Dolayısıyla savaş esnasında kişinin iman ettim demesinin bir önemi olmadığı sonucuna rahatlıkla ulaşılabilir.

Fetihlerin niçin yapıldığına dair ise şunlar söylenebilir: İslam dini, kendi kabuğuna çekilmiş ya da sadece bir topluluğa/millete gelmiş bir din değildir. Kendini daima evrensel olarak nitelemiş ve dolayısıyla bütün insanlığa hitap eden bir karakterde görmüştür. Bununla ilgili olarak Hz. Peygamberin dindeki fonksiyonlarından birkaçına değinmekte fayda vardır. İslam, Hz. Peygamber’i bütün insanlığın Peygamberi olarak görür. Kur’an’da:

De ki: Ey insanlar! Ben sizin hepinize gelen Allah’ın elçisiyim.³⁷⁹

Bütün âlemlere uyarıcı olsun diye kuluna Furkan’ı indiren Allah, her şeyden münezzektir.³⁸⁰

Andolsun ki biz, Peygamberlerimizi açık delillerle gönderdik ve adaleti yerine getirmeleri için beraberlerinde Kitab’ı ve nizamı gönderdik.³⁸¹

Bu ayetlere ek olarak Hz. Peygamber de şunları söylemiştir:

Her Peygamber kendi milletine gönderilmiştir. Ben ise bütün insanlığa gönderildim.³⁸²

Bu ve benzeri ifadelerde Hz. Peygamberin bütün insanlığın hidayete ermesi için gönderilmiş bir Peygamber olarak takdim edildiği anlamı vardır. Dolayısıyla Hz. Peygamber, bir görev olarak bütün

³⁷⁶ Kur’an, *Bakara*, 2/25.

³⁷⁷ Kur’an, *Hucûrat*, 49/14.

³⁷⁸ Kur’an, *Yusuf*, 12/90-91.

³⁷⁹ Kur’an, *A’raf*, 7/158.

³⁸⁰ Kur’an, *Furkan*, 25/1.

³⁸¹ Kur’an, *Hadid*, 57/25.

³⁸² İbn Kesir, *el-Bidâye ve’n-Nihâye*, Kahire, 1351-1358, c. 2, s. 117.

insanları uyarmak ve Kur'an-ı Kerim'i onlara tebliğ etmek zorundadır. Ancak Hz. Peygamber bu görevi yerine getirirken, asla baskı ve şiddet yolunu seçmemiştir ve seçemez de. Zira Kur'an'da Hz. Peygamber'in insanlar üzerinde zorlayıcı ve baskıda bulunucu olamayacağına dair birçok ayet bulunmaktadır. Bunlardan birkaçına yer vermek gerekirse:

Sen onların üzerine bir zorba değilsin.³⁸³

Sana düşen yalnızca uyaraktır.³⁸⁴

Sen sadece bir uyarıcısın.³⁸⁵

Bu yeni Kitab'a inanmazlarsa, arkalarından üzüntüyle neredeyse kendini harap edeceksin.³⁸⁶

Dileyen iman etsin, dileyen inkâr etsin.³⁸⁷

Eğer Rabbin dileseydi, elbette yeryüzündekilerin hepsi iman ederlerdi; o halde sen inanmaları için insanları zorluyor musun?³⁸⁸

Biz dilesek onların üstüne gökten mucize indiririz de, boyun eğmek zorunda kalırlar.³⁸⁹

Şüphesiz bu ayetler çoğaltılabilir. Ancak açıkça ortaya çıkmaktadır ki, Kur'an'ın kendisi, Hz. Peygamberin insanların inançları ve inanmaları konusunda bir tehdit unsuru olamayacağını savunmaktadır. Öyleyse Hz. Peygamberin bu kadar açık bir emre muhalefet edip, sırf insanların İslam'ı seçmelerini sağlamak için savaşmayı tercih etmesi düşünülemez. Öte yandan Hz. Peygamber'in İslam'a davette nasıl bir metot takip edeceğine ilişkin yine Kur'an'da şu bilgilere rastlamaktayız:

(Resulüm!) Sen, Rabbinin yoluna hikmet ve güzel öğütlerle çağır ve onlarla en güzel şekilde mücadele et!³⁹⁰

Buna göre Hz. Peygamber, davet ederken insanların karakterlerine uygun olarak üç farklı türde davranmak zorundadır. İslam düşünürlerinin çoğunun kabulüne göre bu üç tür şöyledir: Davetin üç sınıfı vardır. Bunlardan birincisi, âlim ve bilgin kişilere yönelik olarak hikmetli söz söyleme ve davranma; ikincisi, orta sınıf olarak kabul edilebilecek diğer insanlara güzel öğüt ve nasihat etme; üçüncüsü ise, inatçı ve düşmanlık yapanlara yumuşak söz söyleme şeklindedir. Dikkat edilirse insan psikolojisine uygun olarak değişik metotlar takip etmesi ön görülmüştür. İnsanlar herhangi bir şeyi

³⁸³ Kur'an, *Ğaşiye*, 88/22.

³⁸⁴ Kur'an, *Şûra*, 42/18.

³⁸⁵ Kur'an, *Fatır*, 35/23.

³⁸⁶ Kur'an, *Kehf*, 18/6.

³⁸⁷ Kur'an, *Kehf*, 18/29.

³⁸⁸ Kuran, *Yunus*, 10/99.

³⁸⁹ Kur'an, *Şuara*, 26/4.

³⁹⁰ Kur'an, *Nahl*, 16/125.

duydıklarında hemen kabule yanaşmazlar. Ortaya konulan değerün üstün taraflarını anlatmak ve bu esnada güzel söz söylemek gerekir. Aksi takdirde insanlar kolayca dağılır ve mesaj doğru olsa bile dinlemek istenmez. Bu insanın doğasında var olan bir özelliktir. Hz. Peygamber de bu özelliğe uygun davranmıştır.

Bu noktada İslam'ın insanlara bakışı da çok önemlidir. Acaba İslam, insanları birbirlerinden ayırt etmekte ve kimini kimine üstün mü görmektedir? Yoksa insanlar biri diğerine göre ayrıcalıklı mı yaratılmıştır? İşte bu sorulara cevap olacak nitelikte Kur'an'da şu ayetlere rastlanır:

Ey insanlar! Doğrusu biz sizi bir erkekle bir dişiden yarattık. Ve birbirinizle tanışmanız için sizi kavimlere ve kabilelere ayırdık. Muhakkak ki Allah yanında en değerli olanınız, O'ndan en çok korkanınızdır. Şüphesiz Allah bilendir, her şeyden haberdardır.³⁹¹
(Ey ümmetler!) Her birinize bir şeriat ve bir yol verdik. Allah dileseydi sizleri bir tek ümmet yapardı. Fakat size verdiğinde sizi denemek için (böyle yaptı). Öyleyse iyi işlerde birbirinizle yarışın. Hepinizin dönüşü Allah'adır. Artık size, üzerinde ayrılığa düştüğünüz şeyleri o haber verecektir.³⁹²

Ayetlerin vurguladığı temel noktalar, her şeyden önce insanların yaratılış açısından eşit olduğudur. Kur'an'a göre insanların farklı kabile ve kavimlere ayrılmasının bir sebebi, tanışmak, kaynaşmak ve iyiyi bulmaktır. Dolayısıyla Kur'an'ın bu ayetlerinden ilk defa milletler arası topluluk fikrinin savunulduğu ve ortaya atıldığı sonucu çıkarılabilir. Uygulamaya bakıldığında ise, Hz. Peygamberin, Medine'ye hicret eder etmez, Medine Anayasası olarak bilinen antlaşmaya, Müslümanlar dışında da birçok din mensubunu dâhil etmesi, hem uluslararası hem de dinler arası bir topluluk/konfederasyon fikrinin ortaya atılıp yürürlüğe sokulduğu anlamında yorumlanabilir.

Bu ifadelerle ilgili olarak Peygamber devri başta olmak üzere, İslam'ın fetih olarak isimlendirilen hareketlerinde, bir davet gayesi güdüldüğü ve bunun için de öncelikle diplomatik bir üslûbun kullanıldığı, ancak son çare olarak savaşın alternatif olarak yapıldığı anlaşılır. İslam bir devlet olarak kendisine zarar verebileceği umulan tüm hareket ve girişimlere karşı tedbir almak zorundadır. Öte yandan dönemin şartları bunu her devlet ya da benzeri oluşum için gerektirmiştir.

³⁹¹ Kur'an, *Hucûrat*, 49/13.

³⁹² Kur'an, *Maide*, 5/48.

Mevlana ve İslam Tasavvuf Düşüncesinde Birlikte Yaşama Tecrübesi

Mevlana Celâleddin-i Rûmi, Türkiye Selçukluları Devleti'nin Anadolu'da hüküm sürdüğü yıllarda yaşamıştır. Türkiye Selçukluları'nın ilk yıllarında haçlı saldırılarına karşı mücadele verilmiştir. Aynı zamanda Bizans İmparatorluğuna karşı fethedilen toprakların korunması için savaşılmıştır. Öte yandan devlet siyasî birlik oluşturma gayretindedir. Bu karmaşık ve mücadele dolu yıllar içerisinde tasavvuf düşüncesi, toplumsal birliği sağlamada oldukça önemli bir işleve sahip olmuştur. Birlikte yaşamak zorunda olan insanların barış temelli yaşam tarzına yönelik beklentilerine cevap veren bir öğreti olan tasavvuf, siyasî birliğini sağlayan devletin, diğer dinlere mensup vatandaşlarına karşı daha adaletli bir yaklaşım sergilemesine de vesile olmuştur. Böylece Türkiye Selçukluları devrinde, Anadolu'da yaşayan gayr-i müslimlerin mutlu huzurlu ve geniş bir din özgürlüğüne sahip oldukları Batılılar tarafından da ifade edilir.³⁹³ Süryani bir tarihçi, Türkler hakkında şu tespitlerde bulunur:

Hıristiyanlara ait memleketlerin çoğunu alan Türkler, mukaddes sınırlar (teslis)a dair bir fikre sahip olmadıkları için dinî akideler hakkında bilgi edinmek lüzumunu duymuyor; şerir ve rafiz Rumların yaptığıının aksine kimsenin dinine ve inancına karışmıyor; hiçbir baskı ve zulüm düşünmüyorlardı.³⁹⁴

Selçuklu Sultanı'nın, gayr-i müslim vatandaşlarına yaklaşımını hakkında Urfalı Mateos ise şu şekilde ifadeleri kullanır:

...Sultanın yüreği, Hıristiyanlara karşı şefkatle doluydu. O, geçtiği memleketin halkına bir baba gözüyle bakıyordu.³⁹⁵

İskenderiye Patrikleri Tarihinde, Türkiye Selçuklu Sultanı I. Mesud (1116-1156) hakkında, *tebaasının çoğu Rum'dur. Rumlar iyi idare ve adaleti dolayısıyla onun idaresinde yaşamayı tercih eder*, denilir ki, bu şekilde Selçukluların diğer din mensuplarına bakışı hakkında ipucu verir. Bu bağlamda Selçuklu Devleti, yönetimi altında olan bütün vatandaşlarına adaletle yaklaşmış ve onları dinlerine bakmaksızın adil olarak yönetmeye çalışmıştır. Gayr-i müslim halklara, Müslüman halkın sahip olduğu haklar dışında birtakım özel

³⁹³ Osman Turan, *Türk Cihan Hakimiyeti ve Mefkûresi Tarihi*, Nakış Yay., 5. Baskı, İstanbul: 1982, c. 2, s. 134.

³⁹⁴ Turan, *a.g.e.*, c. 2, ss. 134-135.

³⁹⁵ Turan, *a.g.e.*, c. 2, s. 136.

dini imtiyazlar da sağlanmış ve bürokraside bile gayr-i müslimlere görev verilmiştir.

Adaletli yönetim Türkiye Selçukluları döneminde barış kavramını ön plana çıkarmış ve Anadolu'nun içinde birlikte yaşama tecrübesinin en nadide örnekleri sergilenmiştir. Örneğin Yassıçimen savaşından sonra Selçuklu Sultanı Alaaddin Keykûbat, dönüşünde Müslümanlar ve Hıristiyanlar tarafından birlikte karşılanmıştır.³⁹⁶ Ölümünde de Müslüman halk ile gayr-i müslim halk cenazesinde bir araya gelmişlerdir.

Selçuklu döneminde farklı dinlere mensup insanların bir arada yaşaması ve aynı yerleri ziyaret etmeleri, iki toplumu birbirlerine yaklaştırmış ve barış temelli bir ilişki kurmalarına yol açmıştır. Bunun sonucunda da toplumsal hoşgörü ve uyumlu bir yaşam ortaya çıkmıştır. Moğol baskınlarının olduğu zamanlarda, devletin parçalanması sonucu hükümete kalan ülkenin Müslüman ve Hıristiyan halkı, aralarında sadakat yemini yaparak birlikte hareket etme kararı aldıkları ve ortak bir idare kurdukları kayıtlıdır.³⁹⁷

Söz konusu yakınlaşma iki halk arasında evlenme derecesine varan ilişkilerin doğmasına ortam hazırlamış ve hatta din değiştirme olayları dahi görülmüştür. Elbette bu olayların yaşanmasında sevgi ve hoş görü vurgusu yapan tasavvuf düşüncesinin de etkisi büyüktür. Sonuç olarak Türkiye Selçuklu Devleti, tasavvuf öğretisinin yoğun olarak yaşandığı ve bu sayede farklı din mensuplarının bir arada yaşamasına imkân tanıyan hoş görülü idaresiyle halkın itaatini sağlamıştır.

Bu dönemde yaşayan Mevlana ve öğretisine gelince, her şeyden önce, insan ve insan sevgisi dikkat çeker. Onun düşüncesinde dinin temel esprisi, insan sevgisi ve saygısının kazanılmasıdır. Ancak bu şekilde, sadece aynı dine inananlar değil, diğer din mensupları da barış içinde yaşayabilecektir. Mevlana'ya göre din, öncelikle Allah'a inanmayı teklif eder ki, bu kabul insanı cehennem azabından kurtarır. Bu nedenle inanan insan kurtulmuş insandır. O halde insanları ayrıştırıp inananlara düşmanlık etmek doğru değildir. Önemli olan inananlara da ilgi gösterip onların da kurtulması için çalışmaktır.

Mevlana'nın *“dünyada göklere doğru uzanan gizli merdivenler vardır, bu merdivenler basamak basamak göklere doğru uzanır gider. Her gürûhun merdiveni ayırır, herkes kendi çıktığı*

³⁹⁶ Turan, *a.g.e.*, c. 2, ss. 150-151.

³⁹⁷ Turan, *Selçuklular Tarihi*, Dergâh Yay., 3.Baskı, İstanbul: 1980, s. 354.

merdiveni beğenir; hâlbuki hepsi de şu veya bu şekilde sonsuzluğa doğru ilerlemektedir”³⁹⁸ sözü, dinlerin aşkın anlamda bir olduğunu ve bundan dolayı hoş görünün sınırlarının geniş olması gerektiğini vurgular niteliktedir. Aynı zamanda “*lambalar farklı ama ışık aynı*” sözü, dinlere karşı genel yaklaşımını ortaya koyar. Yine o “*Herkes kendi dininin şekli yapısını koruyabilir. Ama özde beraberliği esas almak suretiyle, diğer din mensuplarıyla dostça sıcak ilgiyle kurabilir*”³⁹⁹ düşüncesiyle diğer din mensuplarıyla ilişkilerin nasıl olması gerektiğini vurgular. O, herkesi kendi hali ile hoş görmeyi tavsiye eder, diğer din mensuplarını kınamamamızı ister. Mevlana, aynı zamanda çok kültürlü ve çok dinli bir toplumda barış içinde yaşamının ve yardımlaşmanın yollarını gerek yaşamıyla gerekse öğütleriyle göstermiştir.

Mevlana'nın diğer dinlere bakışında, yaşadığı dönemin Hıristiyanlık ve Yahudilik gibi dinsel geleneklerle iç içe olmasının da önemli etkisi vardır. Bu anlamda onun *Mesnevi* adlı eserinde Yahudilikle ilgili pek çok tespit vardır.⁴⁰⁰ Eserlerinde yer verdiği bir diğer din, Hıristiyanlıktır. Mevlana Hıristiyanları, Hz. İsa'nın Tanrı olarak kabul etmelerinden dolayı eleştirerek şöyle söyler:

(Eğer Hz.İsâ, Tanrı ise) İsâ'dan önce yerin ve göğün yaratıcısı kimdi? Hıristiyanlar: ‘İsâ'nın toprak olan kısmı toprağa; pak olan kısmı ise pak olana gitti’ diyorlar. Eğer İsâ'nın rûhu Tanrı ise, o halde rûhu nereye gitmiş olabilir. Rûh ancak aslına, yaratıcısına gider. Eğer İsâ asıl ve yaratan ise, o halde onun gideceği yer neresidir... Eğer derlerse ki, ‘İsâ'nın Tanrısı onu izaz etti, kendisine yakınlaştırdı. Kim ona hizmet ederse, Tanrıya hizmet; kim ona itaat ederse Tanrıya itaat etmiş sayılır... Bu şekilde peygambere uymak, Tanrıya uymaktır; onun kendisine değil...’⁴⁰¹

Mevlana genel olarak, Yahudi ve Hıristiyanları kendilerine gönderilen Peygamberlere inanmamaları ve onları öldürmeleri dolayısıyla eleştirirken, yine bu bağlamda Tanrı anlayışları noktasında

³⁹⁸ *Mesnevi*'den naklen, Hülya Küçük, *Tasavvuf Tarihine Giriş*, Esra Yay., İstanbul: 1997, s. 236.

³⁹⁹ Küçük, a.g.e., s. 237.

⁴⁰⁰ Diğer dinlerle ilgili olarak *Mesnevi*'de geçen ifadelerin karşılaştırması için Bkz. Mehmet Aydın, “Hz. Mevlana Gözü ile *Mesnevi*'de Dinler”, *II. Milletlerarası Mevlana Kongresi*, (Tebliğler), (3-5 Mayıs 1990), Selçuk Üniversitesi Yay., Konya, 1991, s. 149-154.

⁴⁰¹ Mevlana Celaleddin Rumi, *Fihî Mafih*, Çev. M. Ülker Anbarcıoğlu, MEB Yay., İstanbul, 1990, ss. 194-196.

da eleştirmektedir.⁴⁰² Mevlana aynı şekilde Mecûsilerin Tanrı anlayışını da şu şekilde eleştirir:

Mecûsiler derler ki: ‘Tanrı iyiliklerin yaratıcısıdır. Ehrimen kötülükleri, hoşla gitmeyen şeyleri yaratır. Mevlana bu konuda şunları ifade eder. ‘Sevilen hoşla giden şeyler, hoşla gitmeyen şeylerden ayrı değildir. Çünkü sevilenin zıddı olan sevilmeyen, hoşlanılmayan olmadan hoşla gidenin olması imkânsızdır. Sevilen hoşla gitmeyen zevale demektir. Hoşla gitmeyen bir şey olmadan da onun zevaline imkân yoktur. Sevinç kederin yok olmasıdır. Keder, keder olmadan yok olmaz o halde fail birdir ve bir olur, parçalar ayrılmaz... ..Onlar (Mecûsiler) ‘iki tanrı vardır. Biri iyiyi, öbürü kötüyü yaratır’ diyorlar. Şimdi sen kötülüksüz bir iyilik göster ki, biz de kötülüğü ve iyiliği yaratan iki tanrı olduğunu itiraf edelim. Bu imkânsızdır. Çünkü iyilik kötülükten ayrı değildir.’⁴⁰³

Mevlana genel olarak diğer din mensuplarını tevhid bağlamında eleştirir ve Allah’ın birliğini savunur. Bununla birlikte Mevlana, bütün insanların tek bir varlık tarafından yaratıldığına ve bir kul olarak Allah karşısında eşit oldukları vurgusuyla, bu anlamda kaynak birliğine sahip olduklarına dikkat çekmektedir:

Hintliler, halka göstermek için karanlık bir ahıra bir fil getirmişlerdi. Fili görmek için o karanlık yere birçok kişi toplanmıştı. Fili, o karanlıkta görmenin imkânı yoktu. Herkes, file el sürmekteydi. Birinin eline filin hortumu geçti; fil dedi, bir oluğa benziyor. Birinin eli kulağına dokundu; fil ona yelpazeye benzer bir şey zannını verdi. Birisi, eliyle ayağına dokundu; filin şeklini dedi, direk gibi gördüm. Birisi elini sırtına koydu; bu fil dedi, bir taht gibiymiş. Böylece herkes, filin bir yerine dokundu. Neresine dokundu ise ona göre anladı. Fili o çeşit anlatmaya başladı. Bu bakımdan sözleri birbirine aykırı oldu. Birisi dal dedi ona; öbürü elif adını taktı. Her birinin elinde bir mum olsaydı, sözlerindeki ayrılık, aykırılık kalker giderdi.⁴⁰⁴

Diğer yandan Mevlana, dinlerin nihâi hedeflerinin aynı olduğuna dikkat çeker. Nihayetinde Yaratıcı tektir ve inancı ne olursa olsun bütün insanlar aynı varlığa ibadet etmektedirler. Mesnevi’de bu düşünce şu şekilde ifade edilir:

⁴⁰² Halil Yanbul, *13. Yüzyıl Anadolu Halk Sufizminde Dinsel Çoğunluk: Mevlana Örneği*, Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Samsun, 2003, s. 54.

⁴⁰³ Mevlana, *a.g.e.* ss. 198-199.

⁴⁰⁴ Mevlana, *Mesnevi ve Şerhi*, Şerheden. Abdülbaki Gölpınarlı, T.C Kültür Bakanlığı Yay., 3. Baskı, Ankara, 2000, c. III, s. 168.

Övüşlerin hepsi de birbirine karışmıştır. Övülen de bir tek kişiden fazla değil. Bu yüzden de bütün yollar bir tek yol ancak. Bil ki her övüş, Tanrı ışığına varır.⁴⁰⁵

Bir diğer eseri Fihi Mafih adlı eserinde ise, Görmüyor musun türlü türlü, yüzlerce arzusu vardır: ‘Tutmaç isterim, börek isterim, helva isterim, kızarmış et isterim, meyve isterim, hurma isterim’ der; bu söylediği ve saydığı şeylerin aslı birdir ve o da açlıktır. Açlık bir tek şeydir.⁴⁰⁶

Yollar her ne kadar çeşitli ise de, gaye birdir. Görmüyor musun ki, Kâbe’ye giden ne çok yol vardır. Bazısının yolu Rum’dan bazısının Şam’dan, bazısının Acem’dan, bazısının Çin’dan, bazısının deniz yolundan Hint ve Yemen’den. Bunun için yollara bakarsan, ayrılık büyük ve sınırsızdır. Fakat gayeye ve maksada bakacak olursan hepsi birleşmiş, hepsinin kalbi Kâbe hakkında anlaşmış ve orada bir olmuştur. Ona olan aşkları çok büyüktür. Çünkü oraya hiçbir anlaşmazlık-aykırılık sığmaz.⁴⁰⁷

İfadeleriyle dinlerin özünde aynı amaca hizmet ettiklerini vurgulamaktadır. Öte yandan Mevlana, Peygamberleri birbirini tamamlayan bir zincir halkasına benzetir. Yine Kûr’an-ı Kerim’de Peygamberlerin temelde aynı mesajları getirdiği vurgulanarak bütün Peygamberlere iman edilmesi istenir.⁴⁰⁸

Mevlana’nın eserleri incelendiğinde, dini farklılıkların nedeni olarak, her şeyden önce bunun İlahi bir takdir gereği oluşu olduğunu öne sürdüğü görülür. Hatta bu düşüncesine dayanak olarak Kur’an’dan şu ayeti verir:

(Ey insanlar) Her biriniz için bir şeriat ve bir yol kıldık. Hâlbuki Allah dileseydi, elbette sizi tek bir ümmet yapardı; fakat size verdiği şeylerle, sizi imtihan etmek için böyle yaptı. Öyleyse hayırlı işlerde yarışın!⁴⁰⁹

Mevcut farklılıkların ikinci nedenini, insanın bilgisizliği, anlayışsızlığında görür:

Her uzakta kalan kâfirin kâfirliği, Firavunluğu hep akıl azlığından meydana gelmiştir... Düşünceni doğrult da eğri görme, iyi gör... Gözün var ama gördüğünü anlamıyor; donmuş bir kaynak, bir et parçası ancak... Neden aykırılıklar içindeyiz biz. Çünkü biz parça bucuğuz.⁴¹⁰

⁴⁰⁵ Mevlana, *Mesnevi*, c. III, s. 241.

⁴⁰⁶ Mevlana, *Fihi Mafih*, s. 13.

⁴⁰⁷ Mevlana, *Fihi Mafih*, s. 152.

⁴⁰⁸ Kur’an, *Bakara*, 2/136; *Al-i İmrân*, 3/84.

⁴⁰⁹ Kur’an, *Mâide*, 5/48.

⁴¹⁰ Mevlana, *Mesnevi*, c. II, s. 155.

Üçüncü olarak, insanların dini kuralları yüzeysel olarak değerlendirmeleri ve bu nedenle yanlış yorumlarda bulunmalarını ileri sürer. İnsanların dinin gerçek anlamına bakmadan sadece şekli yapısına önem verildiğine işaret eder:

Bir adam dört kişiye bir para verdi. Bunların biri: ‘Ben dedi, bu parayı engûra vereceğim. Öbürü Araptı; ‘Hayır dedi; a azgın ben engûr istemem, ineb isterim. Öbürü ise Türktü; ‘Bu para dedi, benim; ineb istemem, ben üzüm isterim. Öbürü de Rumdu; ‘Bırakın şu lafları dedi; istafil istiyoruz biz. Kavgaya giriştiler, savaşa kalktılar: çünkü adların manasından haberleri yoktu.⁴¹¹

Son olarak insanların dar düşünce kalıplarına sahip olduğuna ve bu kalıpların insanların hep bakış açılarını etkilediğine değinerek; “*İnananla ateşe tapanın, Yahudinin ayrılığı-aykırılığı, hep bakış görüş yüzündendir*”⁴¹² der.

Bu düşüncelerden sonra Mevlana, insanların kurtuluş için karar yetkilerinin olamayacağını vurgular:

Tanrıdan emin olmayın sözünü, işitmedin mi? Peki neden kendini emin görmedesin, hoşsun?... Beden ana gibi can çocuğuna gebedir. Ölümse doğum sancısıdır. Geçip gitmiş canların hepsi de o neşeli can nasıl doğacak diye bekler. Zenciler: zaten o bizden derler. Rum ülkesinden olanlarsa o pek güzeldir derler. Fakat varlığın canı dünyaya (Ahiret) doğunca, beyazla karanın arasındaki ayrılık-aykırılık kalmaz artık; zenciyse zenciler alır götürürler, Rum ülkesindenise, o ülke halkı alırlar giderler. Ama doğmadıkça onu bilmek zor işlerdendir.⁴¹³

Bu nedenle insan sevgisine özellikle vurgu yaparak Allah’a şöyle dua eder: Çaresiz kalmış karıncalarız biz, harmandan ayrı düştük; o yana bu yana dönüp dolaşyoruz... İki âlemde de suçlu olana sen lütfet.⁴¹⁴

Değerlendirme

Mevlana’nın düşüncelerinden çıkan sonuç, bütün insanlar bir yaratıcıya inanma ve bağlanma ihtiyacı içinde olduğu ve inandıkları Yaratıcının özünde tek bir varlık olduğudur. Bu tek yaratıcı karşısında hangi dine inanılırsa inanılsın ve hangi ibadetler yapılırsa yapılsın, dini bakımdan hedefleri aynıdır. Dolayısıyla bu farklılık görünüşte olup insanların birbirini eleştirmelerini ve tek doğru olarak kendi

⁴¹¹ Mevlana, *Mesnevi*, c. II, s. 500.

⁴¹² Mevlana, *Mesnevi*, c. III, s. 158.

⁴¹³ Mevlana, *Mesnevi*, c. I, s. 582-583.

⁴¹⁴ Mevlana, *Divân-ı Kebir*, Haz. Abdülbaki Gölpınarlı, Kültür Bakanlığı Yayınları, 2.Baskı, Ankara, 2000, c. I, s. 41.

dinlerini kabul edip diğerlerini yanlış görmelerini gerektirmez. Bu noktada kendi dinlerini tek doğru kabul edenlerin bile, inandıkları dinin gereklerini tam anlamıyla yerine getiremedikleri için başkasını eleştirmelerinin doğru olmadığını dile getirir.⁴¹⁵ Bu konuda Mevlana:

A kendi şerrini hayrını bilmeyen! Önce kendini sına da, sonra başkalarını; kendini sınadın mı başkalarını sınamaktan vazgeçersin”⁴¹⁶ diyerek, dinlerin özünde aynı hedeflere sahip olduklarını ısrarla vurgular.

Mevlana'nın düşünce sisteminde “Birlik” kavramı oldukça önemli bir yere sahiptir. Ona göre insanların sevgi ve barış içinde yaşayabilmesi için birlik ve beraberlik içinde olması gerekir. Bunun için insanların bencillikten kaçınarak diğer insanlarla birlikte bir değer kazanabileceğini vurgular:

İki elinle ‘Ben’e, ‘Biz’e sımsıkı yapışmışsın; bütün bu yıkıntılar ikilikten meydana gelmektedir... Dirilik, zıtların birbirleriyle uzlaşmasıdır. Aralarında savaş belirdi mi, bu da ölümdür... Aynı ayrı bedenlerde bir canız; ister küçük olâlim, ister ihtiyar, ister genç... Mademki, hem yaratılıştâ biriz, hem dirilişte; canların bu ayrılığı ne vakte dek sürecek... Gülle dikene tahammül etmek adamlıktır ama insanın asıl, insanlarla uzlaşması gerek.⁴¹⁷

Kaynağını Kur'an-ı Kerim ve Hz. Peygamberin söz ve davranışlarından alan Allah'a ulaşmayı, onun rızasını kazanmayı amaçlayan ve bu uğurda insanı her yönden mükemmel bir varlık haline getirmeyi hedefleyen tasavvuf düşüncesinde, hangi dinden, dilden, ırktan olursa olsun, insana Allah'ın yarattığı bir varlık gözüyle bakılmıştır. Dünyada özellikle dinî farklılıkların Allah'ın bir kanunu olarak oluştuğu düşüncesinden hareketle diğer din mensuplarına oldukça hoşgörü ve sevgiyle yaklaşmıştır. Böyle bir anlayış içinde insanın sahip olduğu merhamet duygusunun da etkisiyle diğer dinlere mensup insanların da Allah'ın adaletine güvenilerek, kurtulması gerektiği temenni edilmiştir.

Böyle bir düşünce içinde olan mutasavvıflar, insanlara sevgiyle yaklaşmışlar, ortak yönlerden hareketle, insanların bir arada barış içinde yaşayabilecekleri bir ortam oluşturma gayreti içinde olmuşlar ve sonuçta da bunu başarmışlardır.

Diyalog söylemlerinin yaşandığı bu günlerde, tasavvuf düşüncesi bu açıdan oldukça önemli bir yere sahiptir.

⁴¹⁵ Yanbul, *a.g.t.*, s. 63.

⁴¹⁶ Mevlana, *Mesnevi*, c. IV, s. 54.

⁴¹⁷ Mevlana, *Divân-ı Kebir*, c. V, s. 121.

Gerçekleştirilmeye çalışılan dinler arası diyalogun böyle bir düşünce doğrultusunda yürütülmesi, ilişkileri daha barışçıl bir noktaya getirebilir. İnsanlar, inanç boyutunda ne kadar farklı görünse de temelde ortak bir noktada buluşabilir. İletişim, bir arada yaşama fikri, saygı, sevgi ve hoşgörü gibi kavramlar, farklı din ve kültürlere sahip insanların bir arada barış içinde yaşamaları için gerekli olan ilişkileri kurmalarında tasavvuf düşüncesini birleştirici bir güç olarak değerlendirme imkânı vermektedir. Çünkü İslam tasavvuf düşüncesinde insanlar, yaradılış açısından birbirlerine eşittirler. Hangi dinden olursa olsun, bütün insanlar mutlu bir hayat sürme ve inandığı dinin gereklerini yaşama hakkına sahiptir. Tasavvuf düşüncesi de bu nihai hedefi amaçlamaktadır.

Kaynakça

- Aydın, Mehmet, “Hz. Mevlana Gözü ile Mesnevi’de Dinler”, *II. Milletlerarası Mevlana Kongresi*, (Tebliğler), (3-5 Mayıs 1990), Selçuk Üniversitesi Yay., Konya, 1991
- Hamidullah, Muhammed, *İslam Peygamberi*, Çev.: Salih Tuğ, 5. Baskı, İrfan Yayıncılık, İstanbul, 1993, c. 1.
- İbn Kesir, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, Kahire, 1351-1358, c. 2.
- İz, Mahir, *Tasavvuf*, Kitabevi Yayınları, 6. Baskı, İstanbul: 1997.
- Küçük, Hülya, *Tasavvuf Tarihine Giriş*, Esra Yay., İstanbul: 1997.
- Rumi, Mevlana Celaleddin, *Divan-ı Kebir*, Haz. Abdülbaki Gölpınarlı, Kültür Bakanlığı Yayınları, 2.Baskı, Ankara, 2000.
- Rumi, Mevlana Celaleddin, *Fihi Mafih*, Çev. M. Ülker Anbarcıoğlu, MEB Yay., İstanbul, 1990.
- Rumi, Mevlana Celaleddin, *Mesnevi ve Şerhi*, Şerheden. Abdülbaki Gölpınarlı, T.C Kültür Bakanlığı Yay., 3. Baskı, Ankara, 2000.
- Turan, Osman, *Selçuklular Tarihi*, 3. Baskı, Dergâh Yay., İstanbul: 1980.
- Turan, Osman, *Türk Cihan Hâkimiyeti ve Meşkûresi Tarihi*, 5. Baskı, Nakış Yay., İstanbul: 1982.
- Yanbul, Halil, *13. Yüzyıl Anadolu Halk Sufizminde Dinsel Çoğunluk: Mevlana Örneği*, Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Samsun, 2003